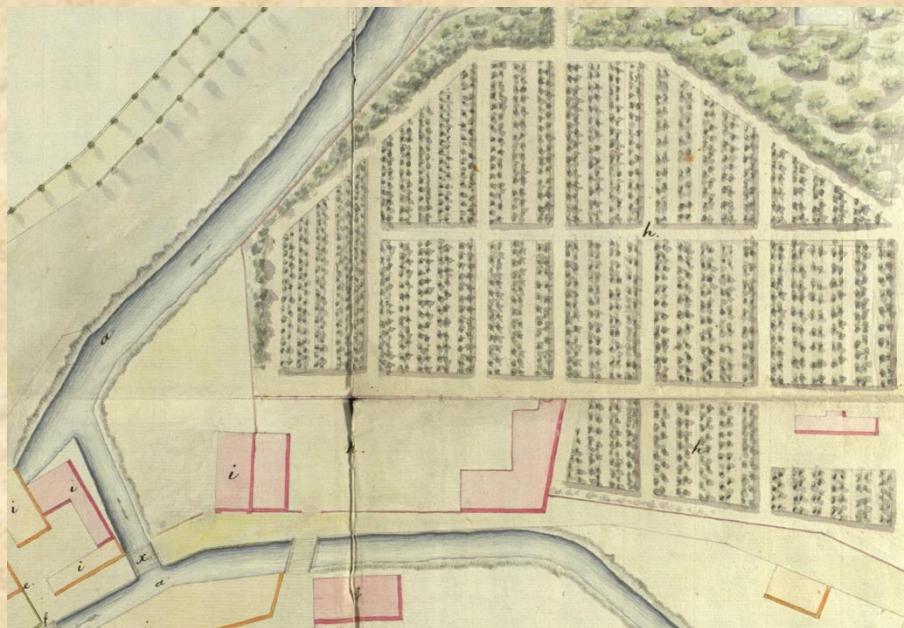

VU botanikos sodas Medicinos kolegijos kiemelyje ir Sereikiškėse 1781-1842 metais

dr. S. Žilinskaitė
VU botanikos sodas
2024

Ketrios VU botanikos sodo vietos

Nuo įkūrimo 1781 m. botanikos sodas keturis kartus keitė vietą. Dvi pirmosios vietos vadinamos istorinėmis, nes jos VU nebeprisiklauso.

1781-1799 m. Medicinos kolegijos kieme (Pilies g. 22);
1799-1842 m. Sereikiškėse (Bernardinų sodas);
77 m. Vilniuje botanikos sodo nebuvo;
1919-1974 m. Vingio parke. Nuo 1974 m. - Vingio skyrius;
Nuo 1974 m. Kairėnuose (Kairėnų g. 43).

Pirmasis botanikos sodas Lietuvoje

Pirmojo Lietuvoje botanikos sodo atsiradimas neatsiejamai susijęs su XVIII a. antroje pusėje Lietuvos-Lenkijos valstybėje įvykdyta švietimo reforma, pradėta uždarius Jėzuitų ordiną. Sukurta speciali valstybinė institucija – Edukacinė komisija perėmė Jėzuitų ordino valdytas žemes, pastatus, komisijos žinion perėjo ir visa jėzuitų sukurta švietimo sistema, įskaitant ir Vilniaus universitetą (*Academia et Universitas Vilnensis Societatis Jesu*). Vienas didžiausių šios komisijos nuopelnų buvo tai, kad ji ne tik formaliai perėmė švietimo kuravimo funkcijas, bet ir ėmėsi esminės šios sistemos pertvarkos. Būtent šios pertvarkos dėka VU buvo įkurta Gamtos istorijos katedra su botanikos sodu. Dėstyti gamtos mokslus (botaniką, zoologiją, minerologiją, geografiją, geologiją) ir vadovauti katedrai bei botanikos sodui 1781 m. rudenį į Vilnių atvyko profesorius Žanas Emanuelis Žiliberas (*Joannes Emmanuel Gilibert*, 1741-1814). Jis botanikos sode įkurdino Medicinos kolegijos (*Collegium medicum*), pradėjusios veiklą tik keliais metais anksčiau, pastatų komplekso kieme (dabar Pilies g. 22 namo kieme).

Vilniuje, prieš Šv. Jonų bažnyčią, kitoje Pilies gatvės pusėje yra namas, pažymėtas 22 numeriu, jo kiemas labai erdvus, viduryje – vejų lopinėlis, įrėmintas kukmedžių, dar keletas medžių. Čia prasidėjo nauja medicinos ir gamtos mokslų era.

Gamtos istorijos katedra ir botanikos sodas

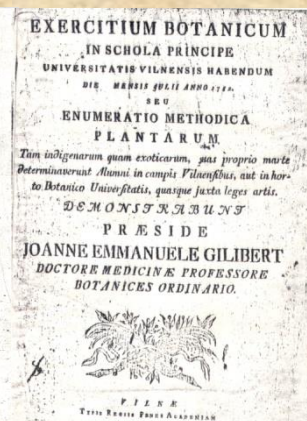
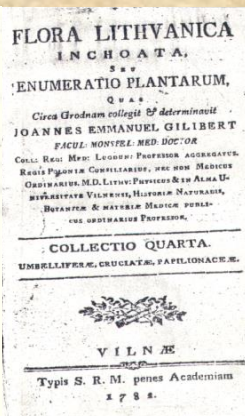
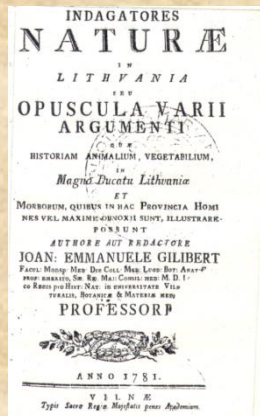
Ž. E. Žiliberas į Vilnių atvyko 1781 m. pabaigoje, atsivežė savo sukaupią biblioteką, herbarus, mineralų kolekciją, kitus rinkinius, skirtus gamtos mokslų studijoms. Tiesa, didžioji dalis jo sukaupytų rinkinių į Vilnių atkeliavo tik 1782 m. pavasarį.

- 1781 m. Ž. E. Žiliberas paskelbė studijų programą: „Rudenį ir žiemą, antradienį, ketvirtadienį ir šeštadienį iš ryto dėstysiu apie iškasenas, t. y. apie rūdas, akmenis, druskas, klijus ir t.t. Stengsiuosi sujungti žinias apie jų kiekvieno panaudojimą kam nors – ar tai ligų gydymui, ar tai įvairiems amatams, ar ekonomikai. Panašiai pasielsiu ir istorijoje apie žvėris: juos anatomizuosiu, jeigu iš kur nors jų gyvų pasitaikys, darysiu iškamšas. Pavasarį savo paskaitas baigsiu botanikos sode, kur įvairių rūšių augalų ypatybes ir naudą kiekvienam bandymais įrodysiu. Herbarizuosime ne tik laukinius augalus ir vabzdžius, bet ir atskirų pastangų dėsimė išskyrimui fenomenų ir iš viso to išsiaiškinsime, kaip individualius skirtumus pateikti“.
- Ž.E. Žiliberas tęsė Gardine pradėtus floros tyrimus Vilniaus apylinkėse, ypač Antakalnio ir Vingio vietovėse. Jis taip pat tyrinėjo augalų lyčių skirtumus.

- Į botanikos sodą Medicinos kolegijos kieme pirmiausia atgabenti ir pasodinti medžiai bei krūmai. Jiems pervežti prireikė net 75 vežimų, didesni augalai buvo atplukdyti vandens keliu, Nemunu ir Nerimi. Lepesniems augalams buvo skubiai pastatytas nedidelis šiltnamis, kiti pasodinti lysvėse, maždaug 200 m² plote.
- Iš Peterburgo botanikos sodo, iš *P. S. Pallas*, buvo gauta Sibiro žolių ir krūmų siunta.
- Šiltnamyje augo ir karčiavaisis bei vaistinis citrinmedžiai (*Citrus aurantium* L., *C. medica* L.), tikroji mirta (*Myrtus communis* L.), melsvoji pasiflora (*Passiflora caerulea* L.).
- Čia galėjo būti sukaupia apie 500-600 rūšių augalų ir sėklų kolekcija.

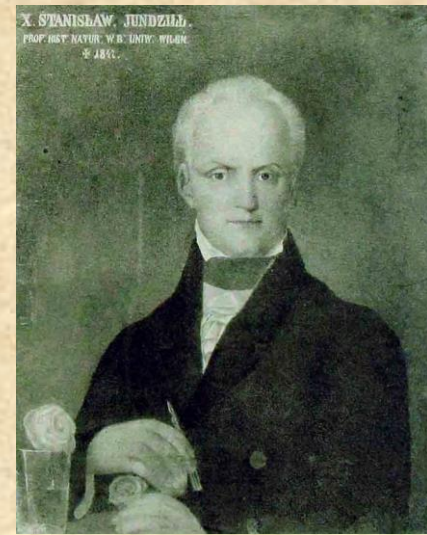
Nėra išlikusio jokio Ž.E. Žilibero laikais VU Botanikos sode augintų augalų sąrašo.

1785 m. gegužę Johano Georgo Adomo Forsterio (*Johann Georg Adam Forster*, 1754-1794) surašytame Ž.E. Žilibero sodo augalų kolekcijų perėmimo inventoriuje užfiksuota tik 350 vardų augalų. Be jų, G. Forsterio rankraščiuose, išlikusiuose Getingeno universiteto archyvuose, yra ir dar vienas augalų sąrašas, nors ir be pavadinimo, tačiau savo stiliumi (rašytas ne alfabeto ar sistematine tvarka, o taip, lyg atspindėtų natūroje augusių augalų išsidėstymą) bei augalų sudėtimi (kai kurie iš jų, kaip lauravyšnė, buksmedis, vėliau minėti ir kitų autorių), neabejotina, ir yra tuo metu VU botanikos sode lauko lysvėse ir šiltnamėlyje augintų gyvų augalų sąrašas. Pastarajame sąrašė iš viso užfiksuoti 257 vardų augalai, iš jų 208 auginti lauke ir 49 – šiltnamyje. Remdamiesi šiais dviem sąrašais galime teigti, kad G. Forsteris Vilniuje paveldėjo 500-600 vardų augalų kolekciją. Beje, tai patvirtina ir G. Forsterio rašytame augalų perėmimo inventoriuje užfiksuoti Ž.E. Žilibero sodo augalų katalogo numeriai, kurių didžiausias tesiekia 501.

Deja, Vilniuje išbuvęs kiek daugiau nei metus, dėl asmeninių priežasčių, netgi mėginimo jį nunuodyti bei dėl to akademinėje bendruomenėje ir kilmingųjų salonuose kilusių paskalų ir pašaipų jo atžvilgiu, 1783 m. pradžioje Ž.E. Žiliberas išvyko.

Ž. E. Žiliberas ne veltui vadinamas Lietuvos botanikos tėvu: jis pirmasis dar Gardine pradėjo sistemingus Lietuvos floros tyrimus, persikėlęs į Vilnių su savo mokiniais tęsė šį darbą. Mėgstamiausios išvykų vietos buvo dabartinio Vingio parko rajonas, Antakalnio kalvos. Augalų tyrimai buvo apibendrinti penkiuose *Flora Litvanica inchoata* tomuose, pratybų sąsiuvinyje *Exercitium botanicum* ir kitose knygos. Ž.E. Žiliberas subūrė aplink save atsidavusių mokinių ratą, paskatino pastaruosius ir vėlesnę apsišvietusių žmonių kartą domėtis gamtos mokslais. Beje, būtent vienam iš savo mokinių – Anuprui Orlovskiui (*Onufry Orłowski*) jis turėjo būti dėkingas už išgelbėtą gyvybę. Šiai istorijai iškilus viešumon, karalius Stanislovas Augustas įsakė nukaldinti medalį *Merentibus* už Ž. E. Žilibero išgelbėjimą.

Ž.E. Žiliberui išvykus, svarbiausi jo herbarai ir kolekcijos buvo išsiųstos jam į Prancūziją, bet kai kas liko ir Vilniuje. 1821 m. Stanislovas Bonifacas Jundzilas (*Stanisław Bonifacy Jundzill*, 1761–1847) Vilibaldo Beserio (*Willibald Besser*, 1784-1842)) prašymu išsiuntė į Kremenecą devynis rinkinius Ž.E. Žilibero herbaro. Dešimtas aplankas liko Vilniuje. S.B. Jundzilas rašė V. Beseriui: „Iš Žilibero herbaro Jums nieko nesiunčiu. Šio herbaro rinkiniai, kurių yra 10, labai didelio formato ir kiekvienas sveria po 15 funtų. Nežinau, kaip juos galėčiau nusiųsti paštu. Vėl juos peržiūrėjau ir nepasakyčiau, kad jie būtų labai vertingi. Dar duosiu peržiūrėti Jonui Friderikui Volfgangui (*Jan Fryderyk Wolfgang*, 1775-1859). Baigus rašyti šį laišką, pas mane atėjo J. Volfgangas, su kuriuo sėsimė prie Žilibero herbaro. Jis dalį šio herbaro atsiųs Jums per P. Lerkaną, o vėliau kitą dalį per Farengalterį.“

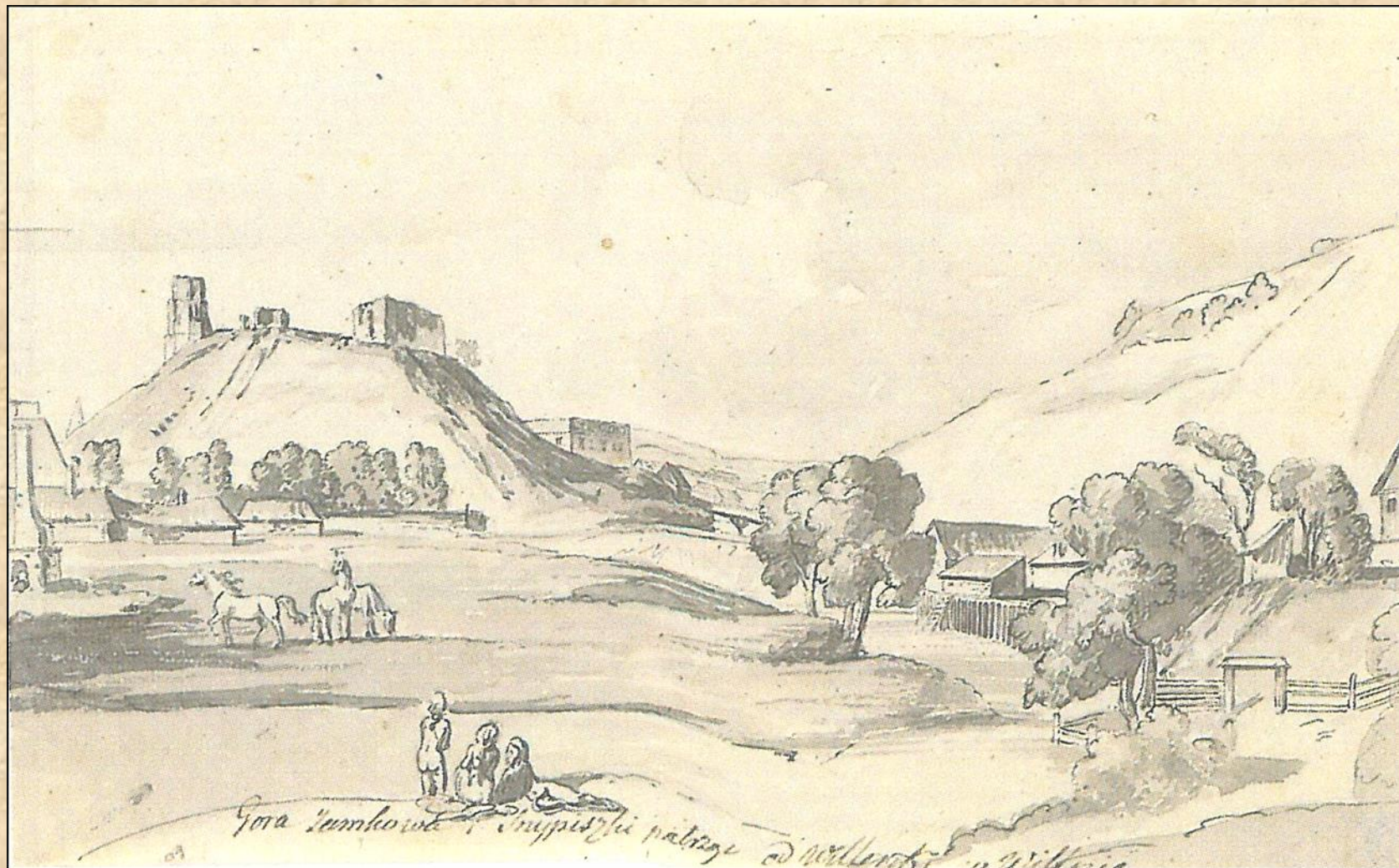
Paskolintą Ž.E. Žilibero herbarą nebuvo lengva susigražinti, nors S.B. Jundzilas prašė ir prašė. Herbaras buvo sugražintas, kai S.B. Jundzilas seniai VU nebedirbo.

Vadovauti Gamtos istorijos katedrai ir Botanikos sodui buvo pakviestas antrosios Džeimso Kuko (*James Cook*) kelionės aplink pasaulį (1772-1775) dalyvis G. Forsteris.

Į Vilnių G. Forsteris atvyko 1784 m. rudenį atsiveždamas apie 650 vardų sėklų, tuo praturtindamas iš Ž.E. Žilibero paveldėtą augalų kolekciją. Jis nusivylė labai mažu sodu, todėl padėjo daug pastangų, kad Edukacinė komisija skirtų lėšų naujam sklypui pirkti. 1787 m. G. Forsterio pastangos buvo apvainikuotos sėkme, iš Vilniuje gyvenančio prancūzų gydytojo Mykolo Renje (*Nicolaus Regnier*) sodui kurti buvo nupirkta žemės sklypas (504 pcesija): 1 margo, 23 virpstų ir 32 virpstelių (virš 0,7 ha) su mūriniu nameliu ir dviejų aukštu namu (dab. Barboros Radvilaitės g. 6). Deja, G. Forsteris šiuo sėkmingu savo pirkiniumi nebepasinaudojo, 1787 m. jis išvyko iš Lietuvos susiviliojęs Rusijos valdovės Jekaterinos II pasiūlymu dalyvauti kelionėje aplink pasaulį (kuri prasidėjus Rusijos-Turkijos karui taip ir nebuvo organizuota). Po G. Forsterio išvykimo universiteto Gamtos istorijos katedra ilgam liko be profesoriaus, o sodas – be vadovo gamtininko. Soda, likusį senojoje vietoje, ilgiau kaip penkis metus globojo medicinos profesoriai (ne botanikai). Rektorius Martynas Počobutas (*Marcin Poczobut Odlanicki*, 1728-1810) apgailestavo, kad tuo laikotarpiu daug augalų pražuvo.

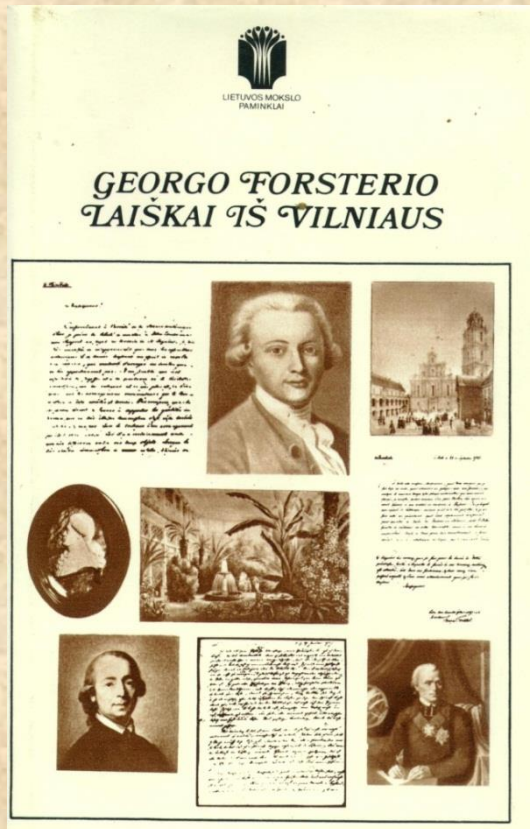
Taip atrodē būsimoji Botanikos sodo Sereikiškėse vieta 1787 m., kai ji G. Forsterio iniciatyva buvo nupirkta sodui įkurti

XVIII a. pab. Botanikos sodo planas-schema

G. Forsteris per tris Vilniuje praleistus metus Vilniaus apylinkių floros tyrinėjimams surengė net 64 išvykas. Parengė spausdinimui kelionės aplink pasaulį (1772-1775) metu atliktų botaninių tyrinėjimų medžiagą, joje ir garsusis duomnedžio (*Artocarpus communis* J.R. et G. Forst.) aprašymas.

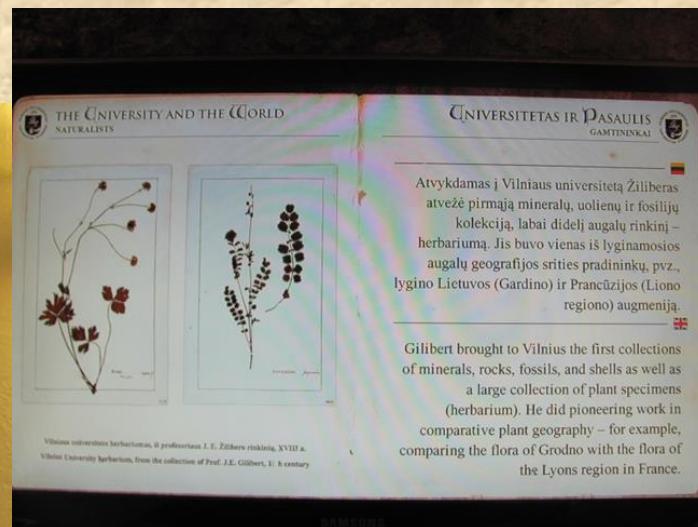
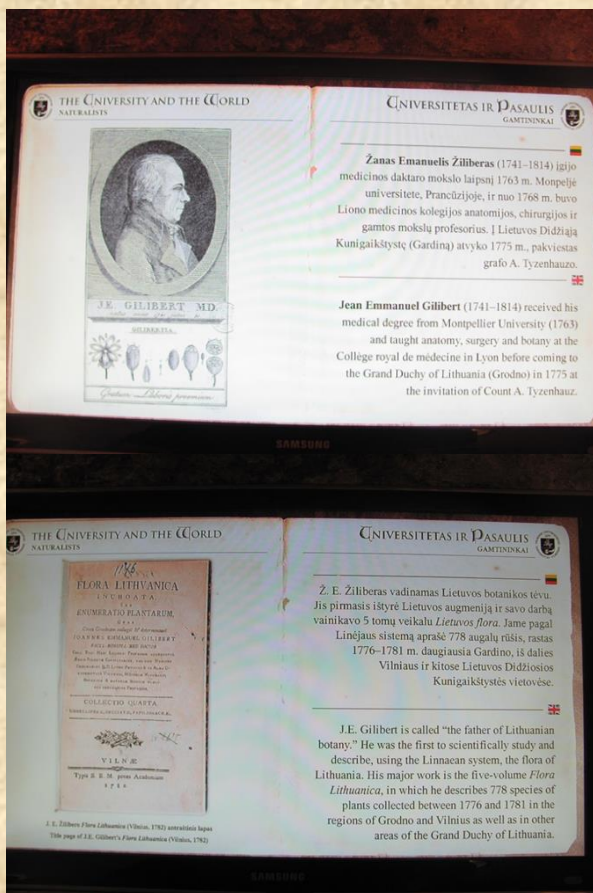

Pirmoji Botanikos sodo vieta (Pilies g. 22)

Dabar VU Šv. Jonų bažnyčios varpinėje-muziejuje įrengtoje ekspozicijoje galima plačiau susipažinti su Ž. E. Žiliberio ir G. Forsterio gyvenimu ir veikla, o taip pat pamatyti įdomių ir unikalių eksponatų.

Botanikos sodas Sereikiškėse, dabar Bernardinų sodas

Dabartinis Bernardinų sodo pagrindinis takas, įėjus pro centrinius vartus, yra tarsi skiriamoji riba: kairėje – Sereikiškės, dešinėje – bernardinų teritorija. Šioms vietoms simboliškai pažymėti skirtos dvi ekspozicijos: kairėje – botanikos sodui, dešinėje – bernardinų sodui (vaistažolių daržas). Tiesa, seniau šios vietovės vaizdas buvo kitoks, ji daug kartų tvarkyta ir pertvarkyta, neatpažįstamai pasikeitusi, ką liudija seni planai ir amžininkų prisiminimai.

Sereikiškės buvo lyg ir priemiestis į pietryčius nuo Pilies kalno, saloje, kurią supo senoji ir naujoji Vilnios vagos bei kanalas, prie kurio stovėjo daugybė dirbtuvių, malūnų, iš kurių išsiskyrė Karaliaus malūnas. Šalia kanalo (šiaurinėje dabartinės Barboros Radvilaitės gatvės pusėje) namą ir nedidelį malūną buvo pasistatęs botanikos sodo steigėjas Ferdinandas Špicnagelis (*Ferdinand Spitznagel*, 1760-1826). Maždaug 1882-1884 m. kanalas ir tvirtovės grioviai buvo užpilti. Įdomu, kad dabartinis Bernardinų sodo centrinis takas (kaip ir dalis Barboros Radvilaitės gatvės) yra buvusio kanalo vietoje. XIX a. botanikos sodo teritorija užėmė beveik visą salos plotą: dabartinę šiaurinę Barboros Radvilaitės gatvės dalį greta Bernardinų sodo, teniso kortus, Bernardinų sodo teritoriją į kairę nuo pagrindinio tako. Sodas užėmė Bekešo bei Plikojo kalnų papėdes kitapus Vilnelės. Sodui priklausė pastatai: Gamtos istorijos katedros namas ir pastatas kieme (Barboros Radvilaitės g. 6); Oranžerijų kompleksas (vėliau perstatytas, dabar Lietuvos nacionalinis kultūros centras, Barboros Radvilaitės g. 8); namas kitoje Vilnelės pusėje (dabar priklausantis Nyderlandų Karalystės ambasada, Barboros Radvilaitės g. 12).

Buvusi botanikos sodo teritorija dabar

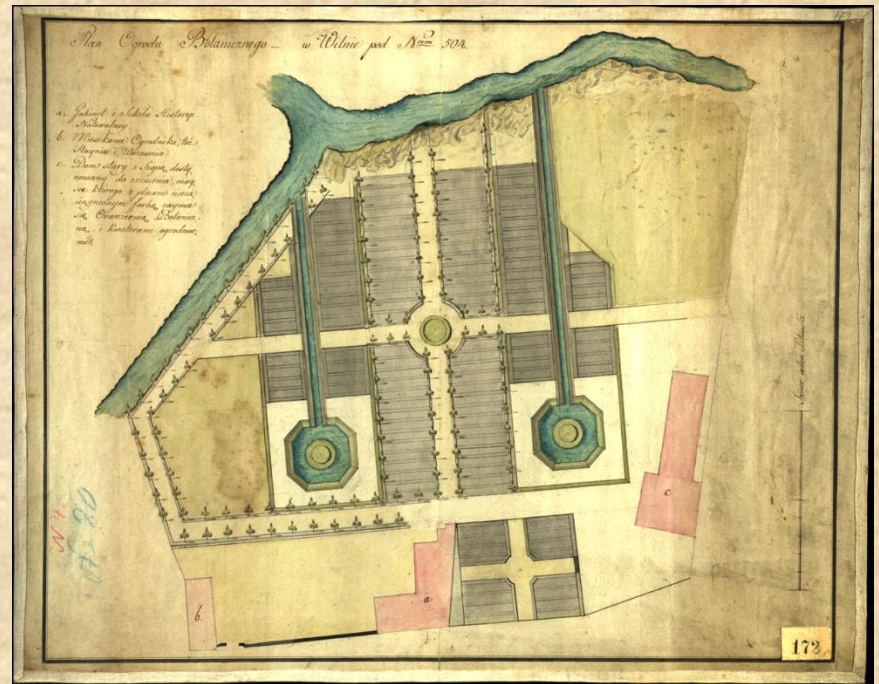

Pirmieji sodo perkėlimo į Sereikiškes darbai. 1792 m. Gamtos istorijos katedra ir botanikos sodas sulaukė naujo vadovo – profesoriaus F. Špicnagelio, atvykusio į Vilnių iš Vienos. Jis taip pat buvo medikas, tačiau gamtos mokslais domėjosi profesionaliai. Prof. F. Špicnagelis sodui vadovavo iki 1799 m., o Gamtos istorijos katedrai iki 1802 m. 1792-1793 mokslo metų programoje F. Špicnagelis teigė, kad sodas bus „pagalbiniu botaninėm demonstracijom“. Dalį sodo numatyta skirti sistematikumui, kur augalai turėjo būti išdėlioti pagal Karlo Linėjaus (*Carl Nilsson Linnæus*, 1707-1778) sistemą, kita dalis – vaistiniams augalams, trečia – „ekonominiams“ (t.y. maistiniams, techniniams), ketvirta – dekoratyviniams. Atskirai planuota patalpinti nuodinguosius augalus. Buvo numatyta suskirstyti augalus ir pagal ekologines grupes: vieni jų turėjo augti pavėsyje, kiti sausose, treči drėgnose vietose, šiltų kraštų augalai specialiuose šiltnamiuose.

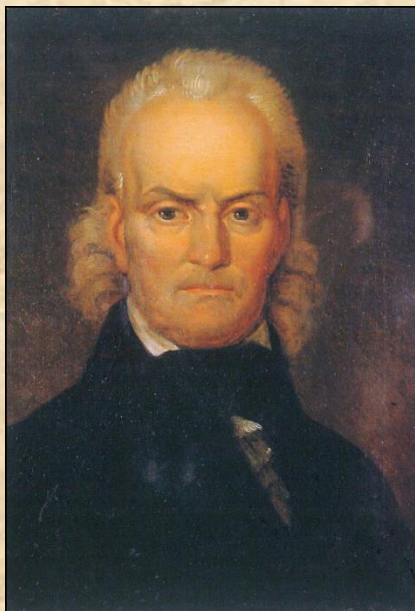

F. Špicnagelio pavedimu architektas Pietras de Rosis (*Pietro de Rossi*), Lauryno Gucevičiaus pagalbininkas prie Katedros statybos darbų, padarė sodo Sereikiškėse projektą. F. Špicnagelis planavo sodo teritoriją suskirstyti stačiakampiais sklypais, o jų ribas apsodinti medžiais. Link Vilnelės besidriekiančius kanalus planuota pridengti gyvatvorėmis. Imtasi ir konkrečių darbų: sklypo viduryje esančios aukštumos šonuose, žemumoje, buvo iškasti du vandens augalams skirti baseinai (su salomis), sujungti su Vilnele išilgai sodo ėjusiais kanalais. Buvo pasodinta ir šiek tiek augalų, dalis teritorijos aptverta medine tvora.

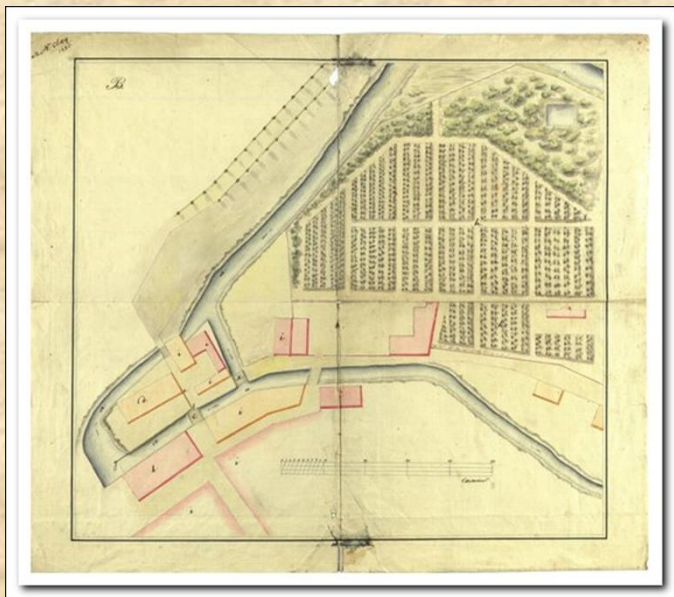
Planus sugriovė šalį užgriuvusios negandos. 1795 m. Vilnių užėmus rusų kariuomenei, sodo pastatai buvo apiplėšti, sodą juosusi tvora sudeginta, o ir sodo išlaikymui nebeskirta lėšų. Kelis metus apleistoje, neprižiūrimoje teritorijoje priaugo piktžolių, savaiminių augalų, sunyko kanalai, baseinai, miestiečiai ėmė gabenti ir pilti šiukšles.

Taigi, pirmasis botanikos sodo gyvavimo etapas, nors ir daug žadantis, nebuvo lengvas: ir dėl sudėtingų politinių, ekonominių priežasčių, ir dėl to, kad naujieji gamtos mokslai, naujos pasaulio pažinimo idėjos sunkiai skynėsi kelią mūsų krašto žmonių sąmonėje.

Sodo perkėlimą į Sereikiškių sklypą pavyko įgyvendinti tik S. B. Jundzilui, kuris 1797 m., po penkių metų stažuotės užsienyje grįžo į Vilnių, rudenį buvo patvirtintas Gamtos istorijos katedros viceprofesoriumi, profesoriaus F. Špicnagelio pagalbininku, atsakingu ir už botanikos sodą. 1798 m. vasarą jis įsikėlė į ką tik suremontuotą pastatą, skirtą Gamtos istorijos katedrai, ir pradėjo tvarkyti būsimąjo sodo teritoriją. Deja, jo ir formaliai sodui vis dar tebevadovavusio F. Špicnagelio nuomonės išsiskyrė, todėl nesutarimams išspręsti universitete buvo sudaryta komisija, kuri priėmė S. B. Jundzilui palankų sprendimą. 1799 m. S. B. Jundzilui buvo patikėta savarankiškai vadovauti sodui, organizuoti jo perkėlimo į Sereikiškes darbus pagal jo paties parengtą planą.

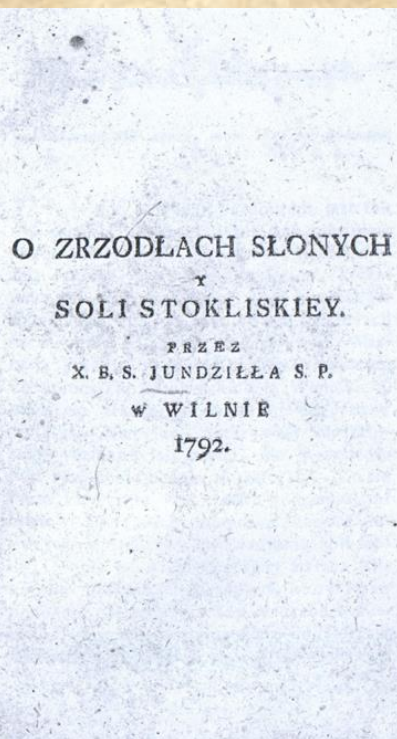
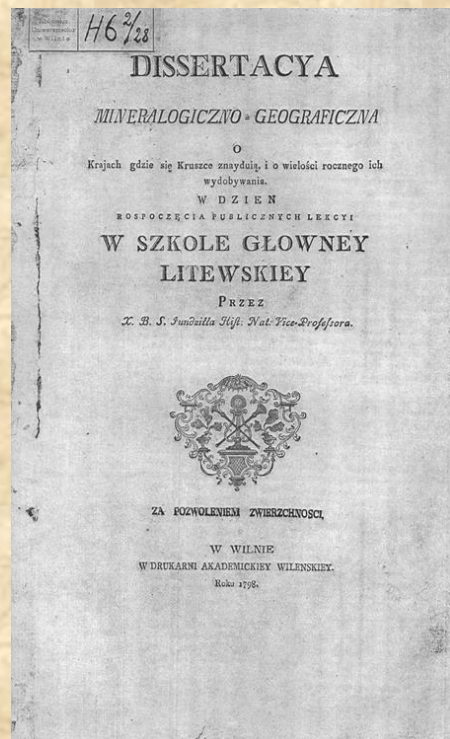
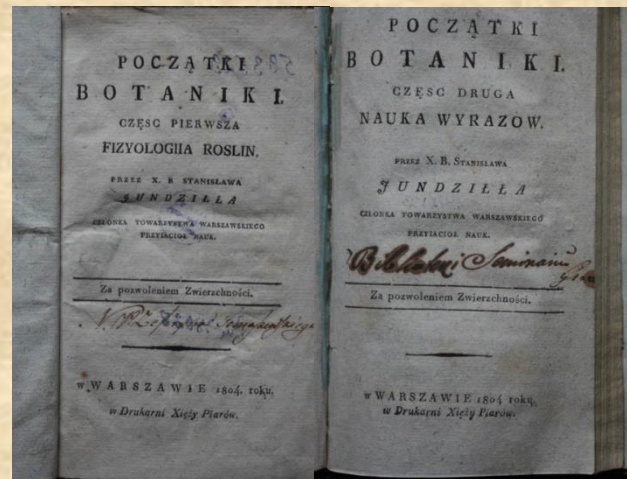
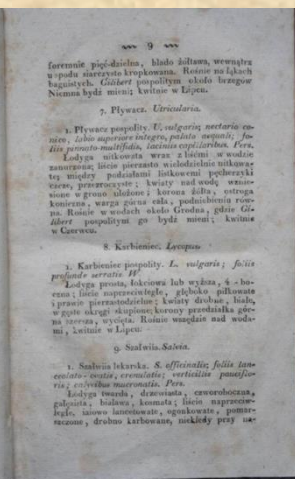
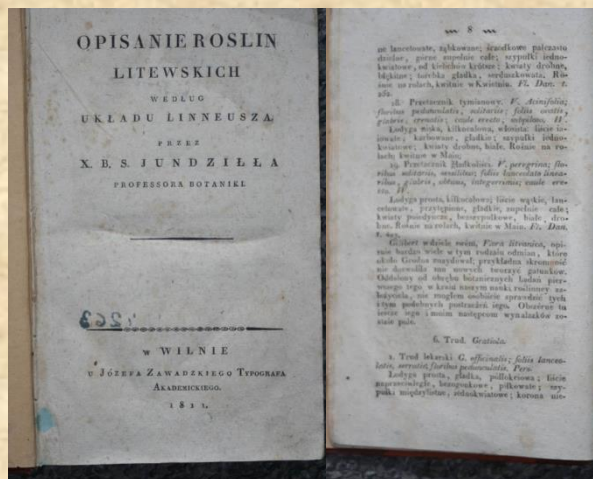

1802-1803 m.m. S. B. Jundzilo gamtos mokslų programa:

„....Kai tik ateis pavasaris, pereis prie botanikos, kuri yra gražiausioji gamtos mokslų dalis. O trumpai nušvietęs tą laikotarpį, kuriame botanika vystėsi ir nežymiai tobulėjo, pereis prie augalų fiziologijos. Remdamasis naujausiais chemijos atradimais ir stebėjimais išdėstys visa tai, kas iki šiol moksluose gali būti teigiama apie augalų prigimtį: kalbės apie jų mitybą, augimą, morfologiją, kalbės apie jų apvaisinimą, apie tai, kokią įtaką gyvenimui daro žemė, oras, vanduo, šiltoji medžiaga ir šviesa...”.

„...aiškins botanikos terminologiją ir nagrinės Linėjaus sistemą, kad tuo būdu paruošti mokiniai geriau galėtų pereiti prie naudingo praktiško augalų pažinimo. Akademiniis botanikos sodas, kuris jau yra aprūpintas gausybe augalų ir herbarizacija artimose apylinkėse duos daug medžiagos tobulintis šiame moksle. Be to, ne tik aiškiai pagal esamas taisykles bus nustatoma augalų rūšis, bet ir visuomet bus nurodyta bei išvardinta, kur jie naudojami, ir tai, kas yra naudinga pritaikyti”.

Studentai praktinių darbų metu neapsiribodavo augalų apibūdinimu botanikos sode, bet profesoriaus vadovaujami, vykdavo į ekskursijas po Vilniaus apylinkes, kur rinkdavo bei herbarizuodavo augalus.

S. B. Jundzilo Sereikiškėse sukurtas botanikos sodas buvo etaloninis XVIII a. universitetinio sodo pavyzdys, atitinkantis visus K. Linėjaus dar XVIII a. pradžioje pateikto akademinio sodo principus.

Carl v. Linné

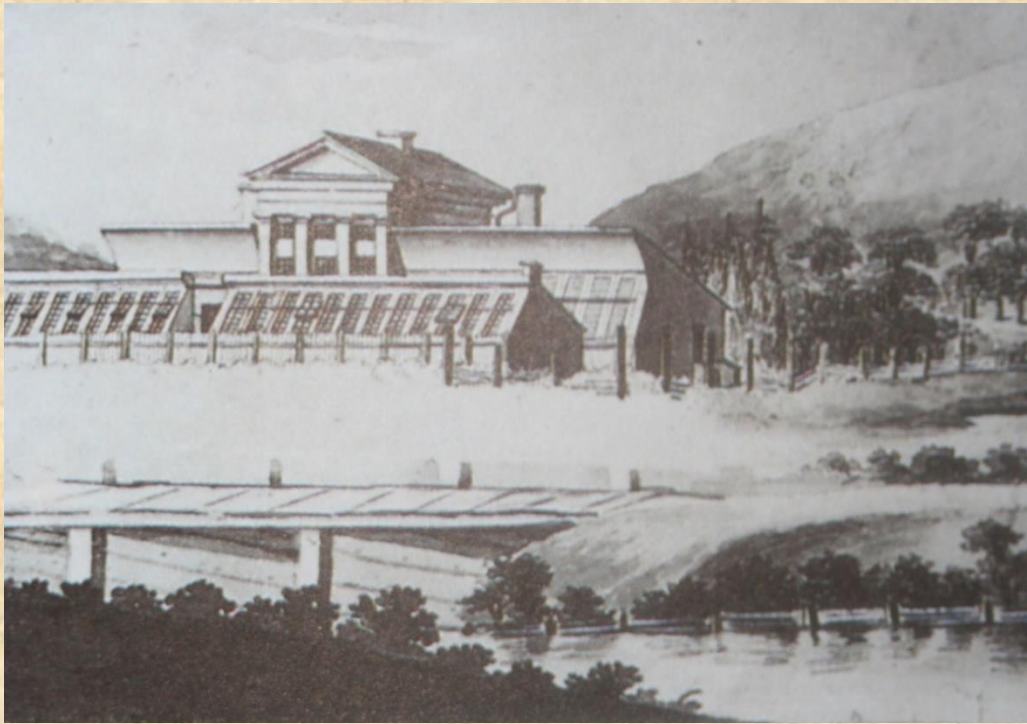

Sodo išplanavimas – „geometrinis” (visas plotas suskirstytas stačiakampiais sklypais, apsodintais gyvatvorėmis), didelius plotus užima daugiamečiai ir vienmečiai lysvėse auginami augalai, suskirstyti pagal K. Linėjaus sistemą. Medžiai šiame sode atlikdavo apsauginę funkciją, o kad neužpavėsintų kitų augalų, jie būdavo sodinami šachmatine ar panašia tvarka.

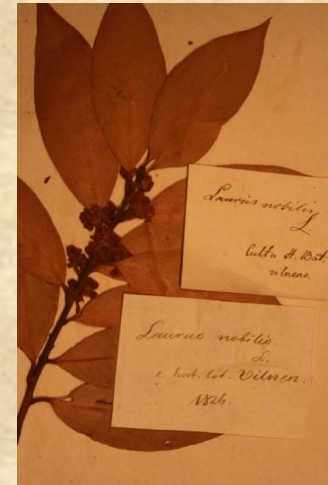

Šiltnamių kompleksas, Barboros Radvilaitės g. 8. pagal K. Linėjaus sistemą augalai, kilę iš šiltesnio klimato kraštų, auginami trijų tipų šiltnamiuose: karštame (*Tepidarium*, +15° +19° C) – tropinio klimato taip vadinti „neprijaukinti“ (*ferae*) augalai, laikomi čia ištisus metus; šiltame (*Caldarium*, +10° +12° C) – taip vadinti „etiopiniai“ augalai ir sukulentai, vėsiausiose ir erdviausiose oranžerijose (*Frigidarium*, +7,5° C) – taip vadinti „prijaukinti“ (*mansuetae*) augalai, kurie vasarą išnešami į lauką ir sustatomi tam skirtame plote.

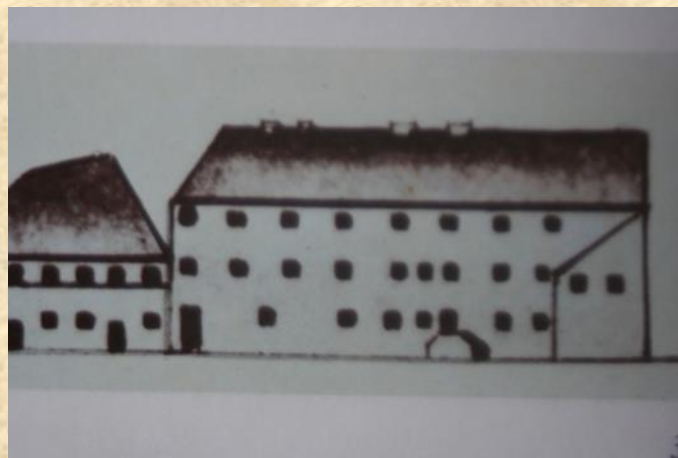
Europoje prasidėjęs tropinių augalų introdukcijos bumas įtakojo, kad soduose sparčiai daugėjo šiltnamio augalų, ne išimtis buvo ir VU botaikos sodas. 1806 m. balandžio 18 d. buvo padėtas didžiosios oranžerijos statybos kertinis akmuo. Oranžerijos statybai Vilniaus civilinis gubernatorius Jonas Fryzelis (*Hans Friesel*) padovanojo nugriautos Žemutinės pilies 40000 plytų (plačių, senovinių, išdegtų iš Šnipiškių molio), iš kurių buvo pastatyti didžiosios oranžerijos gilūs pamatai ir sienos. Oranžerija – centrinė dviaukštė su palėpių aukštu dalis ir simetriški žemesni šoniniai korpusai su viena šiek tiek palinkusia stiklo langų siena iš pietų pusės. 1810 m. prieš didžiąsias oranžerijas pastatyta pirmoji žemų šiltnamių eilė, 1811 m. – antroji, 1821 m. – trečioji. Panaikinus sodą oranžerijų pastatas XIX a. pabaigoje buvo rekonstruotas, o tiksliau – beveik iš naujo pastatytas. Ant sienos liko tik S. B. Jundzilui skirtos memorialinės lentos apvadai, nes vidus su užrašu užtinkuotas.

Akademiniam sode turėjo būti įkurtas muziejus, kuriame būdavo demonstruojamos ne tik botaninės, bet ir zoologinės bei minerologinės kolekcijos. Profesoriui ir sodininkui rekomenduota gyventi kuo arčiau sodo. Tokio sodo pagrindinė paskirtis – mokomoji. Akademiniam sode rekomenduota turėti „pagrindinių“ rūšių rinkinį, o taip pat buvo privaloma kaupti visoje Europoje savaime išplitusius augalus

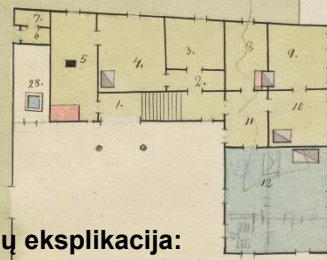

Gamtos istorijos katedros pastatas, Barboros Radvilaitės g. 6. sodo plėtrai namas buvo nupirktas 1787 m. kartu su pirmuoju žemės sklypu: „*Mūrinis namas, esąs pirmame sklype, po nedidelio būtino remonto gali būti naudojamas kaip universiteto gamtos kabinetas. Delegaciją lydėjusio architekto p. kapitono Knakfuso raportas teigia, kad šio namo būklė gera.*“ Pagal tuometinius standartus profesoriai ir sodininkai turėjo gyventi kuo arčiau sodo, todėl ir S.B. Jundzilas 1798 m. įsikėlė į ką tik suremontuotą pastatą. Kurį laiką čia gyveno ir F. Špicnagelis. Į Gamtos istorijos katedros pastatą buvo perkeltos visos mineralų, zoologinės kolekcijos, herbarai, knygos ir kitos pagalbinės mokomosios priemonės, čia įrengtos auditorijos studentams, buvo skaitomos paskaitos. Kai po 1831 m. sukilimo caro sprendimu Vilniuje buvo įrengta tvirtovė, dalis sodo teritorijos taip pat buvo paimta šiam tikslui. Gamtos istorijos katedros pastatas buvo įjungtas į tvirtovės sudėtį, rekonstruotas ir pritaikytas gynybai – paverstas galingu trijų aukštų fortu.

Čigonų butavimas

Pietro 1°

I aukšto patalpų eksplikacija:

Žalia spalva – profesoriaus Jundzilo butas

Žydra spalva – paskaitų salė

Oranžinė spalva – mokytojų kabinetai

Ružava spalva – sargo butas

1. Priemenė ir laiptai į viršų; 2. Priemenė
3. Sandėliukas; 4. Tarnų kambarys-laukiamasis
5. Virtuvė; 6, 7. Pagalbinės patalpos;
8. Pagalbinių darbininkų laukiamasis
- 9, 10. Gyvenamieji kambariai
11. Priemenė; 12. Paskaitų salė;
13. Arklidės; 14. Vežiminė; 15. Priemenė.
16. Kambarys; 28. Šuliny; 29. Tualetai; 30. Kiemas.

Pietro 2°

II aukšto patalpų eksplikacija:

Žalia spalva – profesoriaus

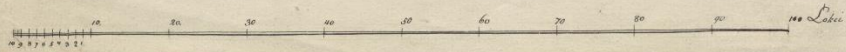
S.B. Jundzilo butas

Oranžinė spalva – mokytojų kabinetai

17. Sandėliukas
- 18, 19. Gyvenamieji kambariai
- 22, 23. Sandėliukai
24. Priemenė
25. Prieškambaris
- 26, 27. Mokytojų kabinetai

24 -
Narta muskan mapuizyhi
pry Cgriaa bolaviznyh.

<i>Patalpų kabinetai</i>	<i>Atstov.</i>	<i>Atstovai, mokytojai</i>
<i>Patalpa su langais, vėdinama, su šilumos jėga.</i>	1.	<i>Sieni, vėdinama, su šilumos jėga.</i>
	2.	<i>Sieni</i>
	3.	<i>Silė</i>
	4.	<i>Stanyja, sta, stog</i>
	5.	<i>Kuchnia</i>
<i>Patalpa su langais, vėdinama, su šilumos jėga.</i>	6.	<i>Stog.</i>
	7.	
	8.	<i>Stanyja, lūška</i>
<i>Patalpa su langais, vėdinama, su šilumos jėga.</i>	9.	<i>Pokoj</i>
	10.	
	11.	<i>Sieni</i>
<i>Patalpa su langais, vėdinama, su šilumos jėga.</i>	12.	<i>Sala, lūška</i>
	13.	<i>Stanyja</i>
	14.	<i>Moravina</i>
	15.	<i>Sieni</i>
	16.	<i>Stanyja</i>
	17.	<i>Silė</i>
	18.	
	19.	
	20.	<i>Pokoj</i>
	21.	
	22.	<i>Silė</i>
	23.	
	24.	<i>Sieni</i>
	25.	<i>Prieškambaris</i>
	26.	
	27.	<i>Gabinetai</i>
	28.	<i>Stanyja</i>
	29.	<i>Kuchnia</i>
	30.	<i>Patalpa</i>

Didžiulė VU botanikų pagarba K. Linėjui išliko net ir S. B. Jundzilui pasitraukus į pensiją. 1827 m. projektuota botanikos sode Sereikiškės pastatyti K. Linėjaus pagerbimo vietą su jo biustu.

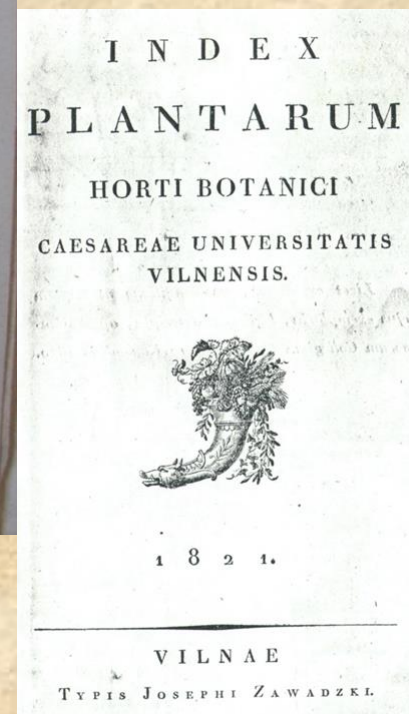
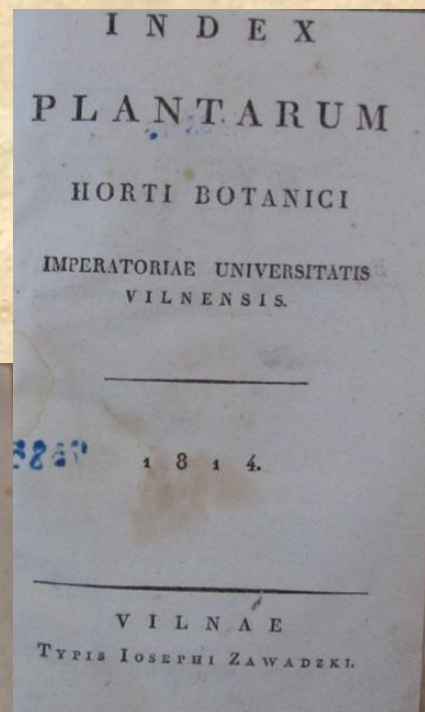
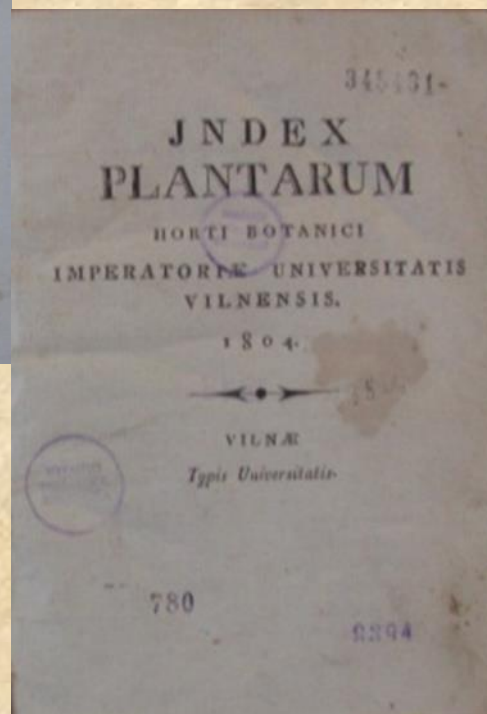
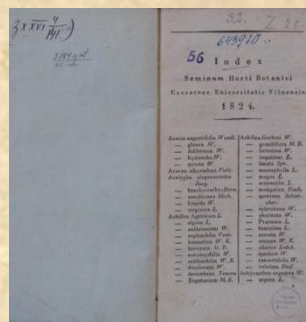
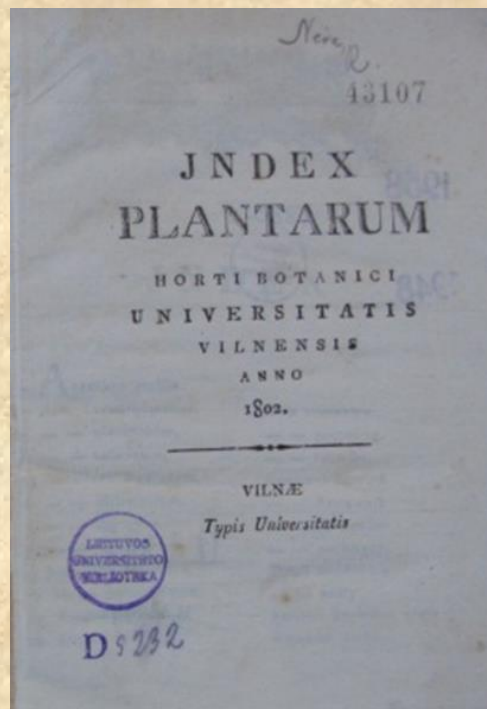

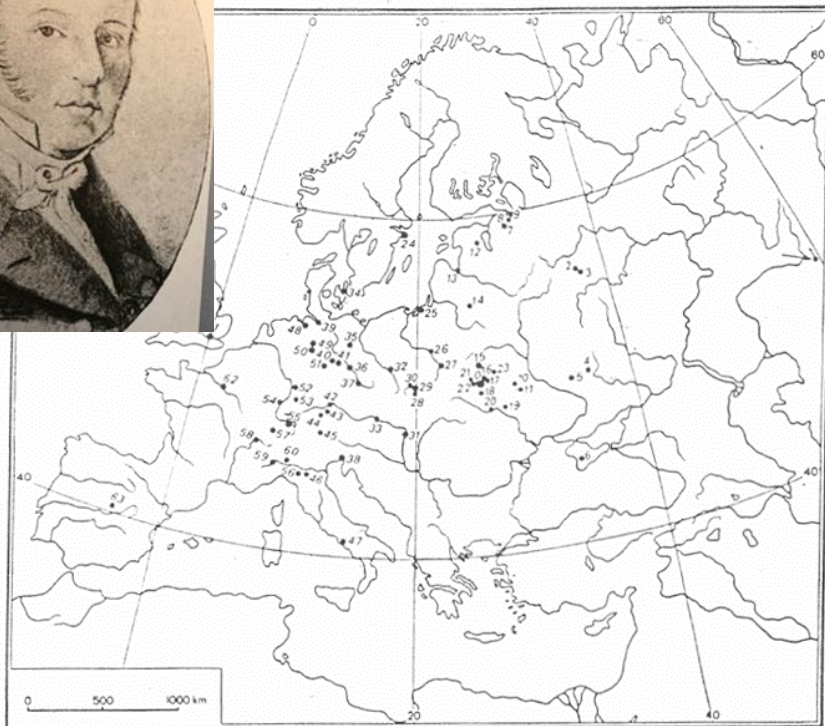
S. B. Jundzilo pečius slėgė ne tik sodo kūrimo rūpesčiai, jam ne kartą teko aiškintis aukštiesiems pareigūnams dėl to, kad jis (padedant sodininkams) puoselėdamas sodą mokslo ir švietimo tikslams saugojo jį, kaip „drakonas“. Taip vaizdingai jį apibūdino amžininkas poetas Adomas Mickevičius (*Adam Bernard Mickiewicz*) garsiajame savo veikale „Ponas Tadas“. Didžiausių nemalonumų šaltinis buvo nesusipratimai su kariškiais, valdininkais ar jų artimaisiais, kurie jautėsi turį teisę užsukti į sodą kada tik panorėję ir jame elgtis taip kaip jiems patinka. Neprašyti svečiai brukdavosi į sodą per atsarginius vartelius, laužė tvorą, skynė žiedus ir t.t.

S. B. Jundzilas dirbo iki 1825 m., kuomet jį pakeitė sūnėnas Juozapas Jundzilas (*Józef Jundzill*, 1794-1877), taip pat K. Linėjaus sistemos šalininkas ir nuoseklus savo pirmtako idėjų tęsėjas. Abiejų Jundzilų vadovaujamas sodas tapo stambiu augalų introdukcijos centru Lietuvoje. Augalų ir sėklų mainams palaikyti nuo 1802 m. buvo leidžiami katalogai, palaikomi ryšiai su daugelio Europos kraštų sodais – Paryžiaus, Berlyno, Halės, Gorenkų, Drezdeno, Krokuvos, Montpeljes, Tartu, Maskvos, Varšuvos, Charkovo, Kremeneco, Baltstogės, Pavlovsko ir kt., iš kurių kasmet buvo gaunamos sėklos bei augalai.

Botanikos sodas tapo svarbiu augalų introdukcijos centru Lietuvoje. Sumedėjusių augalų buvo palyginti nedaug, vyravo žoliniai, o sparčiausiai daugėjo šiltnamio augalų dėl Europoje prasidėjusio tropinių augalų introdukcijos bumo. Didžiausias minimas augalų rūšių skaičius – 8979, 1827 m.

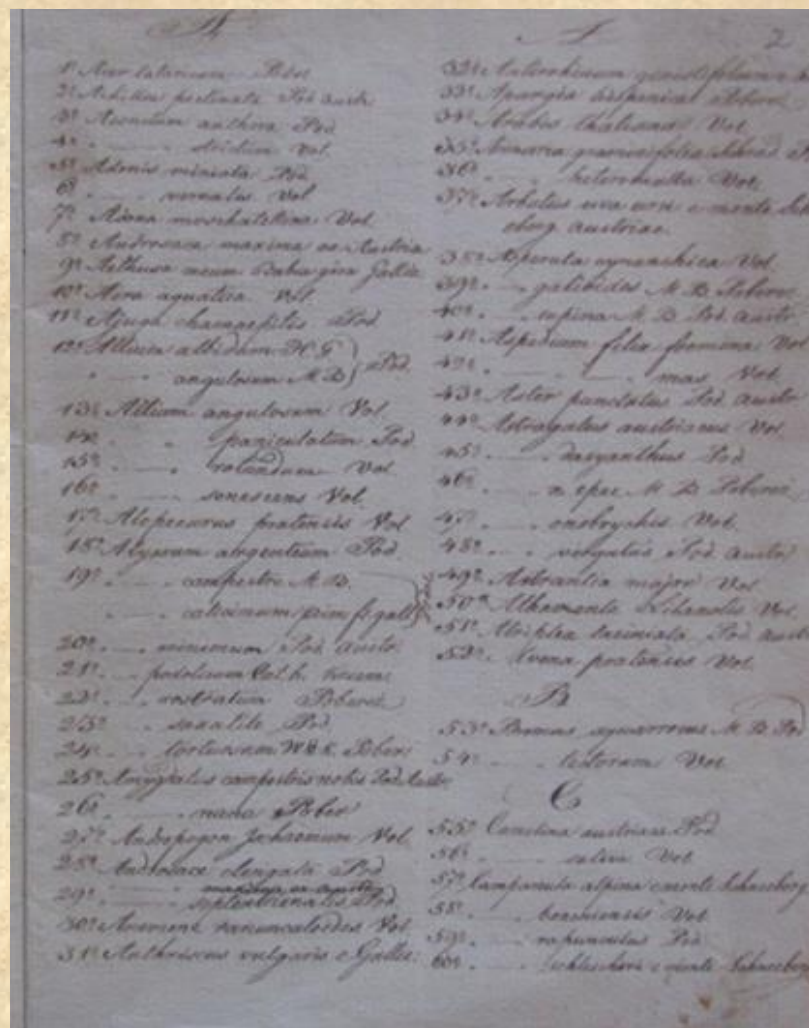

Rys. 5. Wymiana roślin Ogrodu Botanicznego w Krzemieńcu (1810-1821)

Barnaul 1	Królewiec 25	Ratybona 42
Berlin 35	KRZEMIENIEC 0	Rattenberg 45
Brno 57	Krzeszowce 30	Równe 23
Biała Cerkiew 11	Landshutt 43	Ryga 13
Brody 22	Lipsk 41	Samostrzyaly 17
Brema 48	Londyn 61	Schwetzingen 52
Charków 44	Madryt 63	Sielec 15
Dorpat 12	Modena 46	Stuttgart 53
Drezno 36	Moskwa 3	Sztokholm 24
Erfurt 51	Neapol 47	Strasburg 54
Gatschina 7	Monachium 44	Symferopol 6
Genewa 58	Niedzwiedź 28	Triest 38
Getynga 50	Parma 56	Turyn 59
Gorenki 2	Paryż 62	Warszawa 26
Halle 40	Pawłowski 8	Wiedeń 33
Hamburg 39	Peszt 31	Wilno 14
Hanower 49	Pawia 60	Woloczyska 18
Kamieniec Podolski 19	Petrograd (Leningrad) 9	Wroclaw 32
Klewań 16	Poryek 21	Zaleszczyki 20
Kollerniki 10	Praga 37	Zurych 55
Kopenhaga 34	Poltawa 5	
Kraków 29	Puławy 27	

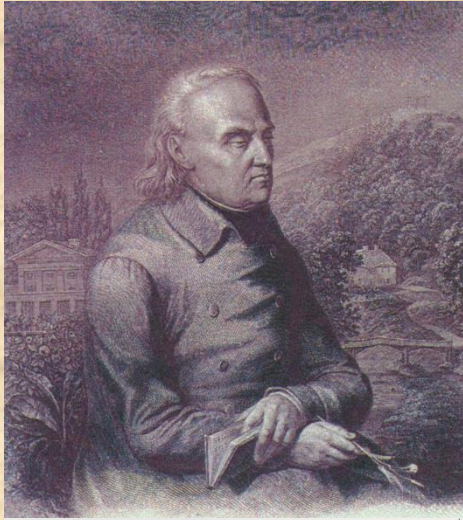
Regestr roślin
Ogrodu Botanicznego od P. Keszera 1818.

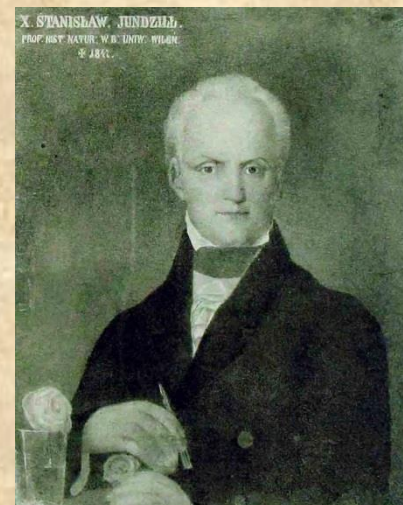

Nežiūrint kritikos ir visų sunkumų S. B. Jundzilas kantriai siekė savo užsibrėžto tikslo – kūrė bei puoselėjo gamtos mokslų mokyklą su Botanikos sodu Vilniuje, už ką galiausiai sulaukė savo amžininkų pripažinimo, bei tapo vienu iš labiausiai gerbiamų Vilniaus universiteto profesorių.

S.B. Jundzilo gimimo 250 metinių minėjimas. Vilnius, 2011-05-5/6

Naujų idėjų metas. 1827 m. rudenį rektorius Vaclovas Pelikanas (*Wacław Pelikan*) vyriausiojo sodininko pareigoms iš Kremeneco į Vilnių pakvietė Karolį Vitcelį (*Karl Witzel*, ?-1830), kuris 1829 m. pavasarį universiteto tarybai pristatė naują sodo viziją. Jis pasiūlė geometrinių sodo išplanavimą pakeisti kraštovaizdiniu, augalus sode išdėstyti pagal tuo metu laikytą pažangiausia – Antono Žiusje (*Antoine Laurent de Jussieu*) „natūralių šeimų“ sistemą ir atverti sodą visuomenei. Deja, 1830 m. K. Vitcelis netikėtai mirė. Po jo mirties sodui vadovauti buvo paskirtas prof. Stanislovas Batys Gorskis (*Stanisław Batys Górski*, 1802-1864), kuris pratęsė K. Vitcelio pradėtą sodo pertvarką – išdėstė augalus pagal A. Žiusje sistemą, atvėrė sodą lankytojams, atnaujino vietinės floros tyrinėjimus. Tačiau dėl netrukus šalį ir universitetą vėl sukrėtusių politinių įvykių, šios pažangios sodo reformos nebegalėjo atnešti tos naudos, kokią būtų galėjusios duoti botanikos sodo ir botanikos mokslo plėtrai Lietuvoje.

Nelemta klestėti – sodo likvidavimas.

Per 1831 m. sukilimą caro nurodymu pilių teritorijoje buvo įrengta antros kategorijos Tvirtovė. Ji buvo apjuosta grioviais ir žemių pylimais, sutvirtinta dar bastionais, redutais. Botanikos sode įtvirtinimai užėmė 284 m² ir su tvirtove susisiekė kabančiu tiltu per Vilnios kanalą. Sode buvo įrengtas banketas – pakyla pabūklams aptarnauti ir 7 barbetai. Visas šis projektas įgyvendintas per kelius mėnesius. Iš sodo atimtas 2000 m² plotas, beveik visi ten grunte buvę augalai žuvo, nes perkėlimui buvo duota labai mažai laiko, o ir tas mažiausiai tinkamas (liepos mėnuo).

1832 m. Rusijos carui uždarius Vilniaus universitetą (palikus veikiantį medicinos fakultetą, reformuotą į Medicinos-Chirurgijos akademiją) sodas buvo paliktas prie akademijos, bet veikla stipriai suvaržyta. Deja, 1842 m. ir akademija, ir sodas galutinai likviduoti. Augalai (daugiausia šiltnamio), vertingi rinkiniai (herbarai, knygos) išvežti į kitas Rusijos imperijos vietas, likę išvogti arba palikti likimo valiai sunyko. Turto dalybų metu paaiškėjo, kad sodas buvo labai turtingas, nes šiltnamiuose turėjo net tris termometrus, kurių norėjo ne viena įstaiga.

Планъ ботаническаго сада Вилленской Медико-Хирургической Академii

А. Леопольд и отрушения принадлежат
к селу, нынче замкнуты системой 4^х
крупления.

Въ Елѣтѣ сада разнѣта у.
крѣпостіеиъ
а... а. Улига
м. Велѣтъ до сада
п. Ворота
н... н Рѣка Вилета.

Грета красное красное озно
вона показывает границу
сада. —

3 Домъ занимаемый Зура-
 вичемъ Гаа
 с. Бельгий Оранжерей.
 4. д. Мовшис Оранжерей
 с. Кладовая.

163

۱۸۱۳

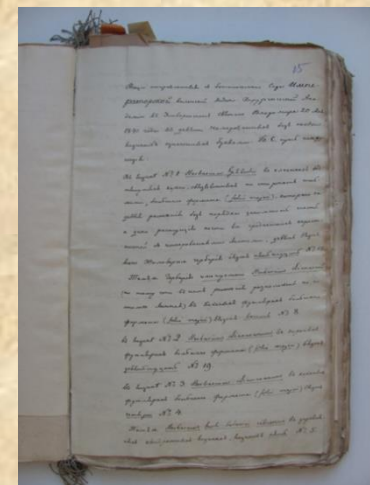

1840 m. buvo sudaryta komisija Botanikos sodo turtui apžiūrėti. Pagal S.B. Gorskio sudarytą šiltnamiuose auginamų augalų katalogą, kuris buvo išsiųstas į Tartu (tuo metu Dorpatą) ir Kijevą, kad tenykščiai universitetai išsirinktų norimus augalus. Sąrašus peržiūrėjo profesorius A. Bunge (*Bunge*) iš Tartu ir profesorius E. Trautveteris (*Trautvetter*) iš Kijevo.

Tartu universitetui 274 pavadinimų augalai buvo išsiųsti 1841 m. gegužės mėn. Kijevo Šv. Vladimiro universitetui 1841 m. gegužės 20 d. buvo išsiųsti tik herbarai ir 2800 paketų augalų sėklų. Gyvus augalus Kijevo universitetas prašė pasaugoti Vilniuje iki kitų metų pavasario, kadangi ten kuriamas sodas dar neturėjo oranžerijų. Buvo nutarta Kijevui atrinktus augalus (1020 egzempliorių) patalpinti į vieną-dvi oranžerijas, atskirai nuo kitų likusių botanikos sodo augalų, kurie perduoti „civilinė“ priklausomybėn. 1842 m. birželio 26 d. rašte sakoma, kad Kijevui skirti augalai paruošti išsiuntimui – 1044 egzempliorių (832 pavadinimų) jau supakuoti. Kijevą gyvi pasiekė 743 pavadinimų (900 egzempliorių) augalai ir 4 pavadinimų sėklos, įdėtos vietoj augalų. Buvo ir nuostolių: 85 pavadinimų (88 egzemplioriai) augalai arba žuvo, arba buvo tokie silpni, kad vėliau nebeatsigavo. Išsiuntus daugumą augalų į Kijevą, sodininkas K. Korkutis likusius 1243 egzemplorius perdavė rūmų prižiūrėtojai. Tarp perduotų augalų buvo ir trys didelės finikinės palmės.

Atviro grunto sumedėję augalai buvo palikti likimo valiai ir pamažu sunyko. Tik kai kurie labiau prisitaikę prie mūsų krašto klimato pavieniai krūmai ir medžiai (lanksvos, tuopos, juodalksniai) ar jų palikuonys čia gyvavo iki XX a.

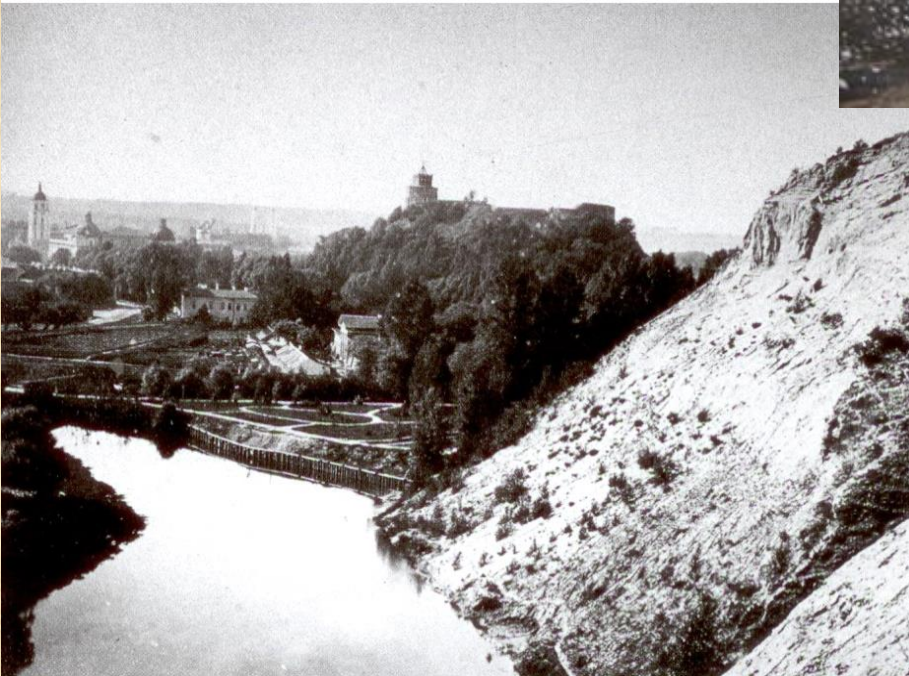
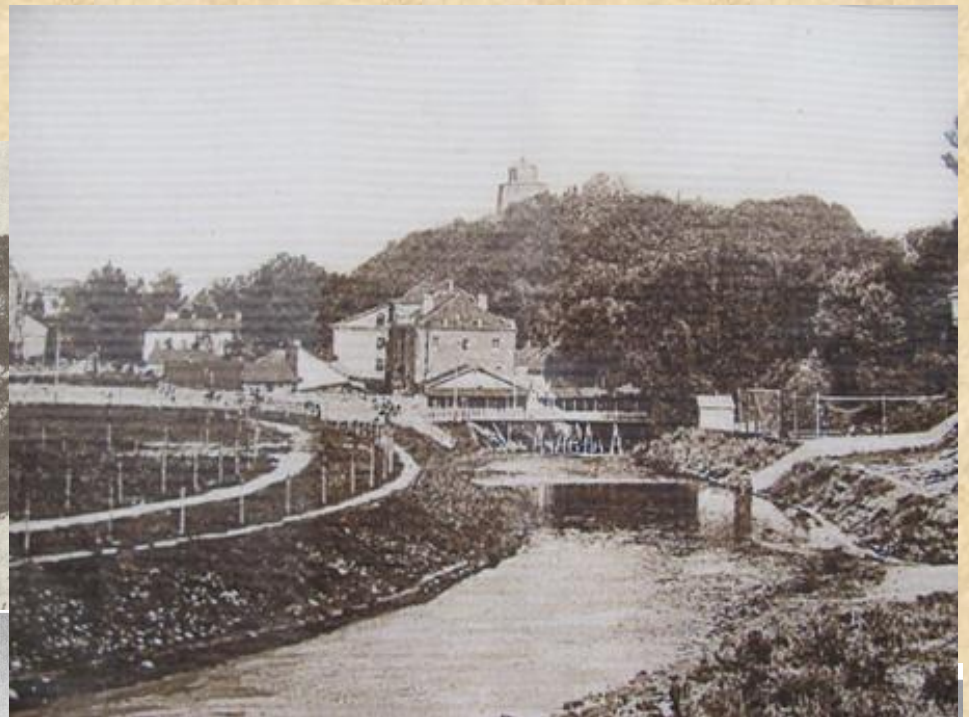
Ruošiantis uždaryti Medicinos-chirurgijos akademiją, buvo ruošiami išvežimui į Kijevą ir herbarai. Tam buvo užsakyta pagaminti 8 skirtingų išmatavimų (ilgis 84-120 cm, plotis 44-74 cm, aukštis 71-96 cm) 11 medinių dėžių, nors kaip paaiškėjo jau pakuojant siuntinį, visas turtas buvo sutalpintas į devynias dėžes, sunumeruotas, pažymėtas užrašu „Botanikos sodas“, ir išsiųstas į Kijevą 1841 m. gegužės 20 d.

Taigi, buvo išsiųsti tokie herbarai (arba jų dalys, nes nurodomas ir ryšulių skaičius): pirmoje dėžėje – *Herbarium Gilibertii* ir *Herbarium Linnaeanum*; antroje – *Herbarium Linnaeanum*; trečioje – *Herbarium Linnaeanum*, *Herbarium horti botanici vilnensis* (medinėse dėžutėse, tad labai tikėtina, kad S.B. Gorskio), *Herbarium Tournefortii*, ketvirtoje – *Herbarium Tournefortii*, *Herbarium plantarum cultorum in horto botanico vilnensis*, *Herbarium Eichvaldi*; penktoje – *Herbarium Tournefortii*, *Herbarium plantarum cultorum in horto botanico vilnensis*, *Herbarium Eichvaldi*; šeštoje – *Herbarium Witzelianum*; septintoje – *Herbarium Witzelianum*; aštuntoje – *Herbarium Witzelianum*, o taip pat *Herbarium Linnaeanum* katalogas, pasirašytas 1833 gegužės 17 d. prof. J. Jundzilo, *Herbarium Witzelianum* katalogas, devintoje dėžėje sudėtų sėklų sąrašas, vaisiai ir kita.

Sodo teritorija iš pradžių buvo priskirta generalgubernatoriaus vasaros rezidencijai, o šią perkėlus į Žvėryną, palaipsniui pritaikyta visuomenės poilsiui ir pramogoms. Apleistas sodas pradėtas nuomoti privatiems asmenims. Verslininkas L. Šumanas čia pasistatė restoraną, kabaretą, aludę ir kitokių pasilinksminimo įstaigų, kurios čia veikė iki 1915 m. Ir nors neseniai Sereikiškėse klestėjusio sodo nebeliko, ši vieta dar ilgai buvo vadinama Botanikos sodu.

Le jardin des Bernardins à Vilna.

Priminimas apie VU Botanikos sodą Bernardinų sode

Ekspozicija šiuolaikiniame Bernardinų sode.

2012-2013 m. rekonstruotame centriniame Vilniaus miesto parke, į pietus nuo Pilies kalno (po rekonstrukcijos įgavusio „Bernardinų sodo vardą“, o iki tol įvairiais periodais dar vadintu – „Vilniaus miesto viešuoju sodu“ (1886-1939 m.), „Jaunimo sodu“ (nuo 1950 m.) ar Sereikiškių parku (po 1990 m.), įrengta nedidelė ekspozicija, skirta prieš du amžius čia gyvavusiam VU Botanikos sodui paminėti. Ekspozicija (nedidelis plotas apribotas metaline tvorele ir gyvatvorėmis, su keliomis takeliais aprėmintos žolinių augalų lysvėmis, vandens augalų baseinėliais) įrengta originalioje sodo gyvavimo vietoje. Į ją galima patekti vos tik įėjus į dabartinio Bernardinų sodą per centrinį įėjimą iš B. Radvilaitės gatvės. Įėjimo į ekspoziciją varteliai už keliasdešimt metrų (nuo Bernardinų sodo centrinių įėjimo vartų), kairėje centrinio tako pusėje. Tiesa, ši ekspozicija įrengta tik labai nedidelėje buvusio sodo dalyje, o joje eksponuojamų augalų skaičius – tik kuklus priminimas kažkada čia klestėjusio, tūkstančius augalų vardų skaičiavusio sodo turtų. XIX a. VU Botanikos sodas nuo šios vietos driekėsi ir į šiaurę (link Pilies kalno), užimdamas visą dabartinių teniso kortų plotą (pastarasis iš sodo buvo atimtas pirmiausiai 1831 m. Rusijos carui nurodžius čia įrengti tvirtovę), ir į rytus (šiuolaikinio Bernardinų sodo gilumon iki pat Vilnelės ir net už jos).

Daugiau informacijos:

Alma Mater Vilnensis: Vilniaus universiteto turtai istorijos skersvėjuose (XVI-XXI amžiai), VUL, 2016. S. Žilinskaitė apie Vilniaus universiteto Botanikos sodą Pilies gatvėje ir Sereikiškėse: 187-209; 265-278 p.

A. Skridaila. Vilniaus universiteto botanikos sodas Sereikiškėse, veikla iki 1824 metų. Vilnius, 2011. Galima rasti internete.

S. Žilinskaitė. Vilniaus universiteto botanikos sodas Sereikiškėse 1824-1842 metais. Vilnius, 2011. Galima rasti internete.

2020.04.11. LRT TV, Mediateka. Pradėk nuo savęs. Unikumo ir universalumo pavyzdys: mokslininko Stanislavo Bonifacio Jundzilo istorija.

Botanikos sodas

- Dr. Silva Žilinskaitė
- Vilniaus universiteto botanikos sodas
- Kairėnų 43, LT-10239 Vilnius
- +370 5 219 3138
silva.zilinskaite@bs.vu.lt

© Vilniaus universiteto botanikos sodas, 2024

© Silva Žilinskaitė, 2024

